

Beszámoló

a Levéltári Szakfelügyelet 2020. évi munkájáról

és ellenőrzési tapasztalatairól

A Levéltári Szakfelügyelet 2020. évi tevékenysége

A Levéltári Szakfelügyelet 2020-ban is a Levéltári Kollégiumról és a levéltári szakfelügyeletről szóló 7/2002 (II. 27.) NKÖM rendelet alapján végezte tevékenységét, és ellenőrizte az 1995. évi LXVI. törvényben (Ltv), valamint a 27/2015 (V.27.) EMMI rendeletben (R.) megfogalmazott szakmai követelmények teljesülését.

A szakfelügyelet 2020. évi ellenőrzési munkájának alapját a vezető szakfelügyelő által összeállított, a Levéltári Kollégium egyetértésével és az Emberi Erőforrások Miniszterének jóváhagyásával kiadott Ellenőrzési Terv képezte, melyet minden hazai működő közlevéltár és nyilvános magánlevéltár előzetesen megkapott.

Az ellenőrzésbe bevont levéltárak körét – az elmúlt évek gyakorlatához hasonlóan – a Magyar Nemzeti Levéltár által az Ltv. 17.§ (2) c) pontja szerint vezetett nyilvántartás határozta meg. Ebben a nyilvántartásban az éves munkaterv összeállításakor továbbra sem szerepelt az Ltv-ben nevesített Földügyi és Távérzékelési Levéltár, illetve a Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár, ezért a vizsgálat ezekre az intézményekre nem terjedt ki. A tavalyi ellenőrzéshez képest a vizsgált intézmények száma változatlan maradt: a vezető szakfelügyelő és a közlevéltári szakfelügyelők 2020-ban összesen 47 hazai közlevéltárat ellenőriztek.

A negyven hazai nyilvános magánlevéltárat két magánlevéltári szakfelügyelő ellenőrzi. A 2014-ben megfogalmazott és elfogadott ellenőrzési stratégia alapján a nyilvános magánlevéltárak teljes körét három év alatt ellenőrzi a szakfelügyelet, ezután – vagyis 2021-ben – új tematika alapján új ellenőrzési ciklus kezdődik.

2020-ban a következő nyilvános magánlevéltárak ellenőrzésére került sor:

- Csornai Premontrei Prépostság Levéltára
- Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegyei Levéltár
- Győri Egyházmegyei Levéltár
- Prímási Levéltár (Esztergom)
- Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár
- Miskolci Egyházmegye Levéltára
- Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (Debrecen)
- Baranyai Református Egyházmegye Levéltára
- Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár
- Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség Levéltára
- Ráth Mátyás Evangélikus Gyűjtemény Levéltára
- Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Levéltár
- Soproni Evangélikus Egyházközség Levéltára
- Szerb Ortodox Egyházmegyei Levéltár.

A vizsgálatokról készült jelentéseket a levéltár vezetőjének esetleges kiegészítő véleményével együtt a szakfelügyelők megküldték a vezető szakfelügyelőnek, aki azt – saját

megjegyzéseivel együtt – továbbította a levéltár fenntartójának.

Az év során a fenntartó minisztérium egy esetben rendelt el rendkívüli vizsgálatot: a győri Széchenyi István Egyetem levéltár-alapítási kérelme alapján a vezető szakfelügyelő ellenőrizte a Levéltári Törvény 15. § (1) bekezdésében foglalt követelmények teljesülését. A 2020 nyarán személyes látogatás keretében lezajlott vizsgálat eredményeként az Emberi Erőforrások Minisztériuma engedélyezte az új felsőoktatási levéltár megalapítását Győrben.

A levéltári szakfelügyelet másik fontos feladatköre a levéltári selejtezések ellenőrzése és jóváhagyása. 2020-ban összesen 42 esetben érkezett selejtezési terv, illetve selejtezési jegyzőkönyv az illetékes szakfelügyelőkhöz (alkalmanként több is), akik ezt véleményezték (szükség esetén ellenőrizték vagy módosításukat kezdeményezték), majd a jogszabályoknak megfelelő terveket és jegyzőkönyveket javaslatukkal együtt továbbították jóváhagyásra a vezető szakfelügyelőnek. Az elmúlt évek többé-kevésbé növekvő tendenciája ebben az évben is megfigyelhető volt, hiszen 2016-ban 20, 2017-ben 36, 2018-ban 44, 2019-ben pedig 37 alkalommal érkezett selejtezési terv vagy jegyzőkönyv a szakfelügyelethez.

Pénzügyi háttérét tekintve a Levéltári Szakfelügyelet 2015. óta lényegében változatlan költségvetési forrással rendelkezik: működésének költségeire az EMMI által biztosított, évi cca. 12 millió Ft-os támogatás szolgál, mely összeg nagyobb részét, hozzávetőleg 10,35 millió Ft-ot a szakfelügyelők díjazása és ezek járulékai teszik ki. A fenti keretek között a Levéltári Szakfelügyelet pénzügyi helyzete és infrastrukturális ellátottsága a Magyar Nemzeti Levéltár együttműködésének köszönhetően az év során – az előző éveknek megfelelően és azon a szinten – rendezett volt, bár a szakfelügyelet díjazása az elmúlt két ciklusban változatlan mértékű volt. A szakfelügyelet adminisztrációs feladatait továbbra is a Magyar Nemzeti Levéltár munkatársa, Morvay Diána látja el.

Az év során változás történt a szakfelügyelői karban. Miután dr. Melega Miklóst 2019-ben önkormányzati képviselővé választották, az EMMI állásfoglalása szerint ezen új pozíciója összeférhetetlenné vált a szakfelügyeleti tevékenységgel. 2020 tavaszától a vezető szakfelügyelő előterjesztése alapján dr. Jakab Réka, az MNL Veszprém Megyei Levéltárának munkatársa kapott megbízást a szakfelügyelői teendők ellátására.

A levéltári szakfelügyelet 2020. évi munkaprogramját a vezető szakfelügyelő (Dr. Cseh Gergő Bendegúz), kilenc közlevéltári szakfelügyelő (Batalka Krisztina, Katona Klára, Dr. Kovács Melinda, Tóth Eszter, Dr. Csízi István, Káli Csaba, Dr. Jakab Réka, Sáfár Gyula, Dr. Sipos András), két magánlevéltári szakfelügyelő (Dr. Lakatos Andor, Dr. Szabadi István), valamint a szakfelügyeleti titkár, Morvay Diana hajtotta végre.

A 2020 márciusában kitört koronavírus-járvány több tekintetben hátráltatta ugyan a szakfelügyeleti vizsgálatok elvégzését, de az egész évet tekintve alapvetően nem tette lehetetlenné a munka elvégzését. Az év első felében az írásban megküldött kérdésekre még az esetlegesen otthoni munkavégzésen lévő levéltári vezetők is érdemben tudtak válaszolni, a szakfelügyelők pedig ennek alapján össze tudták állítani jelentéseiket. A második félévi vizsgálatok esetében egyes levéltárakban jelentett ugyan némi késlekedést a helyszíni ellenőrzések megszervezése, de az intézmények döntő többségében ekkor már meg lehetett szervezni a személyes vizsgálatot is.

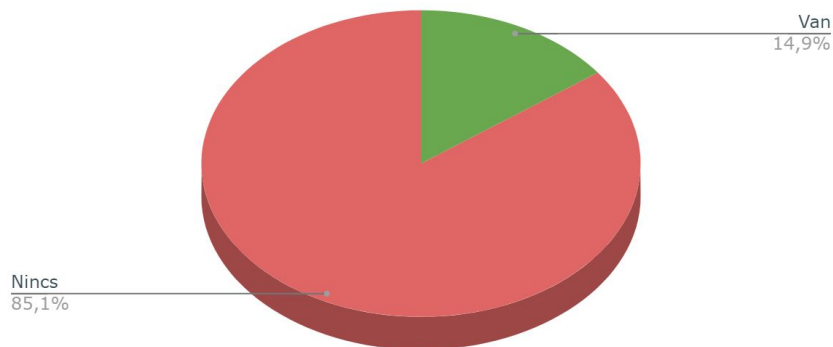
Közlevéltárak ellenőrzése

A Levéltári Szakfelügyelet 2020-2024 között Stratégiai Tervével összhangban a 2020. évi ellenőrzés célja alapvetően a levéltári belső feldolgozó munka, különösen a rendezés, segédletkészítés, adatbázis-építés, illetve a levéltári nyilvántartások vezetésének vizsgálata volt. A levéltárak által szolgáltatott adatok, illetve a szakfelügyelők helyszíni tapasztalatai alapján a szakmai munka meghatározott területein az alábbi általános kép rajzolódott ki.

- **Létezik-e intézményi koncepció, stratégia vagy több éves átfogó terv a rendezés, a segédletkészítés és/vagy az adatbázis-építés céljaira és módszereire, ütemezésére vonatkozóan?**

A számszerű adatokat tekintve ezen a téren meglehetősen kedvezőtlen kép alakulhat ki a hazai közlevéltári szféra tekintetében, hiszen összességében a 47 vizsgált intézmény kevesebb mint 15 %-ában, összesen 7 intézményben készült vagy állt rendelkezésre ilyen vonatkozású dokumentum a vizsgált időszakban. Ez értelemszerűen nem jelenti azt, hogy az intézmények ekkora többsége koncepció vagy rövidebb-hosszabb távú terv nélkül végzi a levéltári rendezési, segédletkészítési feladatokat. Kiemelendő egyrészt, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár tagintézményei rendelkeznek átfogó, összintézményi rendezési stratégiával. A magyar közlevéltári szféra jelentős részét (az intézmények számát tekintve közel felét, az őrzött iratanyag mennyiségét tekintve 80 %-át) lefedő MNL 2016-2020 közötti időszakra vonatkozó középtávú rendezési stratégiáját 2015. december 15-én adta ki az intézmény akkori főigazgatója. A középtávú stratégiában megfogalmazott alapvető célok és prioritások nyilvánvalóan iránymutatóak a tagintézmények számára, részben ennek okán sem készült egyedi, intézményspecifikus koncepció vagy stratégia a legtöbb megyei levéltárban. A Magyar Nemzeti Levéltár iratanyagának egységes szempontú feldolgozását segíti továbbá az összintézményi hatállyal kiadott *Digitalizálási és Mikrofilmzési Szabályzat*, valamint egy *Digitalizálási Stratégia* is. Figyelembe véve az egyes tagintézmények hagyományait, megöröklött vagy kialakult sajátosságait, az iratanyag jellegének és feldolgozottságának igen eltérő mértékét vagy a raktári kapacitások különbözőségeit az egyes levéltárak saját stratégiai tervezése és ennek írásba foglalása mindenképpen hasznos és szükséges lépés lehetne a jövőben. Az egyes levéltárak stratégiai tervezése kapcsán érdemes megemlíteni azt is, hogy az éves levéltári munkaterv vagy az intézményvezetői koncepciók majd mindenütt tartalmaznak elemeket a rendezési és segédletkészítési munkálatok végzésére vonatkozóan, ezek azonban – mint azt az alábbi grafikon is szemlélteti – ritkán állnak össze több éves, írásban rögzített stratégiai dokumentummá. Kiemelendő ugyanakkor az is, hogy a kisebb közlevéltárakban – jellemzően a felőktatási intézmények levéltáraiban – gyakorlatilag sehol sem készült ilyen dokumentum egyrészt a személyi erőforrások – és ezzel összefüggésben a rendezésre fordítható energiák – szűkössége, másrészt a kompetens jóváhagyó vezető hiánya miatt.

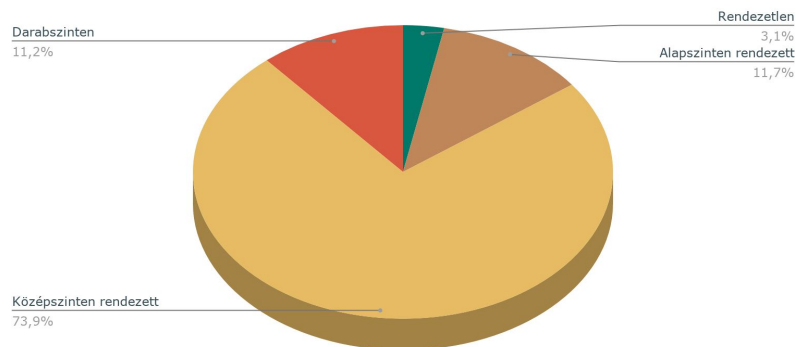
Segédletkészítési, rendezési koncepció vagy stratégia

- **Mennyi a rendezetlen, az alap-, a közép- és a darabszinten rendezett iratanyag mennyisége és aránya? Mennyit változott ez a vizsgált időszakban?**

A hazai közlevéltárak a levéltárvezetők adatszolgáltatásai alapján 2020-ban valamivel több mint 405 ezer ifm mennyiségű iratot őriztek. Ezen iratok rendezettség szerinti megoszlása azt mutatja, hogy a közlevéltári iratanyag döntő többsége, közel 300 ezer ifm (pontosan 299406,65 ifm) középszinten rendezettnek tekinthető, ez a teljes mennyiség mintegy 74 %-a. Alapszinten rendezett 47 ezer ifm (pontosan 47487,6 ifm), vagyis az összmennyiség közel 12 %-a, darabszinten pedig 45,5 ezer ifm, vagyis hozzávetőleg 11 %. Az adatszolgáltatások szerint a hazai közlevéltári iratanyag valamivel több mint 3,1 %-a, 12747 ifm tekinthető rendezetlennek. Az iratanyag rendezettségének változását sajnálatos módon az adatszolgáltatások következetlenségéből, a KULTSTAT-rendszer változásából és a 2018 után bekövetkezett korrekciókból következően nem lehet egyértelmű statisztikai adatokkal illusztrálni. Általánosságban elmondható, hogy a legtöbb közlevéltárban néhány százalékkal növekedett a középszinten rendezett iratanyag aránya, ez nyilvánvalóan összefüggésben állhat a Magyar Nemzeti Levéltár középtávú rendezési stratégiájában megfogalmazott prioritásokkal, ezzel párhuzamosan pedig hasonló arányban csökkent az alapszintű rendezettségű irategyüttesek aránya. A rendezetlen iratanyagok egyébként is viszonylag alacsony aránya nem csökkent érdemben, a darabszintű rendezettséget is csak minimális mértékben sikerült emelni az intézmények döntő többségében.

A rendezettség szintje a közlevéltárakban (2020)

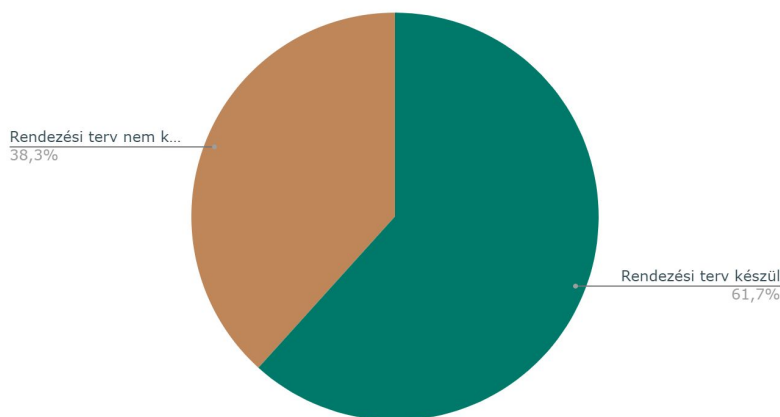

- **A rendezési munkálatokat jóváhagyott rendezési tervek alapján végzik a levéltár munkatársai? Teljesültek-e a R. 27.§ (2)-(3) bekezdésének előírásai?**

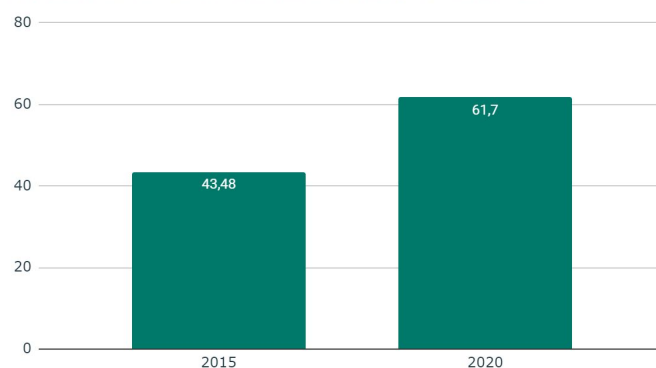
A szakmai követelményrendelet minden hazai közlevéltár számára kötelező jelleggel írja elő: *“A levéltári anyag rendezését írásban rögzített, szakmai vezető által jóváhagyott rendezési terv alapján kell végezni, amelynek egy példányát a fondosszámban kell elhelyezni.”* Az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatják, hogy ezen a téren komoly elmaradás volt tapasztalható a jogszabályi előírásoktól, melynek több okát is feltárta egyebek mellett a szakfelügyelet is. A mostani vizsgálat azt mutatta ki, hogy a hazai közlevéltárak közel 40 %-ában (pontosan 38,3 %) egyáltalán nem készülnek rendezési tervek az ilyen típusú levéltári munkákhoz. A leggyakoribb ok a fenti mulasztásra, hogy a közlevéltárak jelentős része – elsősorban a felsőoktatási levéltárak – legfeljebb néhány fős, de többhelyütt még egy teljes státuszt sem kitevő (részfoglalkoztatott) munkatársi létszámmal dolgoznak. Ezekben az intézményekben nincs olyan szakmailag kompetens vezető, aki érdemben elbírálná a levéltáros által esetleg készített rendezési tervet, így a jóváhagyás üres formalitásnak számítana. Általában ezen kis létszámú intézményekben egyébként is kevés a szabad munkaerő-kapacitás arra, hogy komolyabb, strukturális rendezési feladatokat tervezhetnének, az itteni munkálatok leggyakrabban a szerves fondok átvétel utáni ellenőrző rendezésében merülnek ki. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy nem csak ezen intézményekben mellőzik a rendezési tervek elkészítését: hat megyei levéltárban is azt tapasztalták a szakfelügyelők, hogy vagy egyáltalán nem történik ilyen jellegű tervezés, vagy csak csak a rendezési munkák egy részében mutatható ez ki. Érdemes kiemelni viszont, hogy az összes városi levéltárban (Győr, Székesfehérvár, Tatabánya, Vác) a rendezési munkákat rendezési tervek alapján végzik a munkatársak.

2015. óta komoly pozitív elmozdulás figyelhető meg ezen a téren, hiszen akkor még a közlevéltáraknak csak a 43 %-a folytatott a jogszabály szerinti gyakorlatot a rendezési tervekkel illetően, 2020-ban viszont már közel 68 %-os ez az arány. (A

vizsgálatok során mindkét esetben a pozitív esetek közé közé soroltuk azokat az intézményeket is, amelyekben nem minden esetben, csak nagyobb, strukturális átszervezést is jelentő rendezési munkálatok megkezdése előtt készítenek rendezési tervet, így szigorú értelemben véve a követelmény teljesülése rosszabb arányúnak tekinthető.)

Rendezési tervek készítése a közlevéltárakban

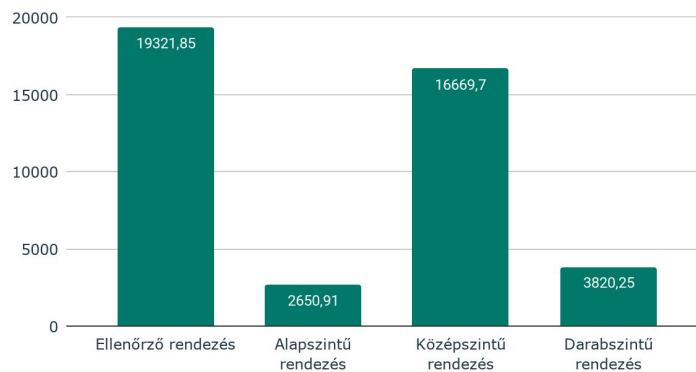

- **Milyen mennyiségű iratanyagon végeztek ellenőrző, alapszintű, középszintű, illetve darabszintű rendezést az elmúlt öt évben?**

Az elmúlt öt évben a magyarországi közlevéltárakban összesen 42493 ifm mennyiségű anyagon végeztek valamilyen szintű levéltári rendezést a munkatársak, vagyis az összes iratanyag több mint 10 %-a esetében történt ez meg. A rendezések leggyakoribb okaként az új anyagok átvétele során történt ellenőrzést, a kutatói érdeklődésre számot tartó iratok hatékonyabb megismerését, a sikeresebb adatszolgáltatást, a különböző kutatási és adatbázisépítési projektekre való előkészítést, valamint a fondszerkesztési alapelveknek való megfelelést jelölték meg az intézményvezetők. A fenti prioritásokból is következően legmagasabb arányban ellenőrző rendezést végeztek a levéltárakban (19321,85 ifm), ezután pedig a középszintű rendezés mennyisége következik (16669,7 ifm). Ez utóbbi nyilvánvalóan következik a szakmai követelményrendelet 27.§ (6) bekezdésének előírásából (*“A levéltári anyagot a nyilvántartás megbízhatósága és a használhatóság elősegítése*

érdekében legalább középszinten, a minősített adatot tartalmazó levéltári anyagot darabszinten kell rendezni”), illetve az MNL által központilag megfogalmazott rendezési alapelvekből.

Levéltári rendezések (2015-2019)

- **Zajlott-e levéltári selejtezés a vizsgált időszakban? Ha igen, hány alkalommal és milyen mennyiségben?**

A vizsgált időszakban a közlevéltárak többsége, összesen 32 intézmény (68 %) egyáltalán nem végzett selejtezést az iratanyagában. A többi levéltár összesen 2357,47 ifm mennyiségű iratot selejtezett ki, ez a teljes őrzött iratmennyiség hozzávetőleg 0,5 %-a. Mint azt a fenti kimutatás is alátámasztja, a selejtezések célja nem elsősorban a raktári férőhely bővítése volt, hiszen ezen a téren érdemi kapacitásbővülést nyilvánvalóan nem sikerült elérni. A levéltári anyag selejtezése leggyakrabban duplum-példányok, formanyomtatványok eltávolítását, valamint az iratmentések során selejtezetlenül beszállított iratanyagok "tisztítását" jelentette.

- **Vezetik-e a levéltárban a R. 30.§ (2) bekezdésben foglalt nyilvántartásokat?**

A R. fenti paragrafusa határozza meg a kötelezően vezetendő levéltári nyilvántartásoknak a körét: törzskönyvi nyilvántartás, gyarapodási napló, fogyatéki napló, letéti napló, fondosszié, raktári nyilvántartás, kölcsönzési napló, illetve átmeneti napló. A szakfelügyelők ezen a területen meglehetősen kedvező tapasztalatokra tettek szert: a hazai közlevéltárak túlnyomó többsége, több mint 92 %-a vezeti a fenti nyilvántartásokat még akkor is, ha némelyikükben akár éveken keresztül sem történik bejegyzés. Összesen négy olyan közlevéltárról tudni, ahol ezen nyilvántartási eszközök nem találhatók meg. Tovább javítja az arányt, hogy a néhány kivétel egyike a MOKK Közjegyzői Levéltár, mely esetében hosszú évek óta vitatott a 27/2015 (V.27.) EMMI rendelet érvényessége is. Fontos kiemelni, hogy ez a kedvező statisztika nem jelenti azt, hogy a vonatkozó nyilvántartások mindenütt napra készek és pl. a fondossziék esetében lefedik a teljes iratanyagot.

- **Amennyiben a R. 31. §-a szerint elektronikusan vezetik a nyilvántartásokat, teljesülnek-e az itt megfogalmazott követelmények?**

Továbbra is érvényes a szakfelügyelet azon korábbi tapasztalata – melyet a mostani vizsgálat is megerősített –, hogy a fenti nyilvántartások elektronikus vezetésével kapcsolatos követelményeket elsősorban a Magyar Nemzeti Levéltár és Budapest Főváros Levéltára által használt ScopeArchiv rendszer tudja biztosítani. A többi közlevéltár ezért praktikus okból elektronikusan használja nyilvántartásait, de azokat kinyomtatva hitelesíti és archiválja.

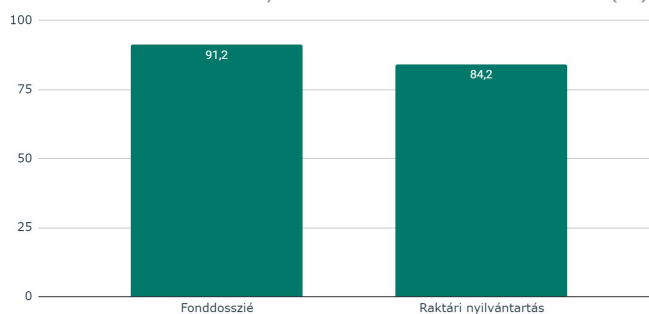
- **Teljesülnek-e a R. 32. § (2) bekezdésében megfogalmazott követelmények, mely szerint a közlevéltár az elektronikusan vezetett törzskönyvi nyilvántartást az MNL részére minden év február 28-áig átadja?**

A közlevéltárak közül a Magyar Nemzeti Levéltár tagintézményeiben és Budapest Főváros Levéltárában a ScopeArchiv rendszer alkalmazása révén ez a feltétel automatikusan teljesül, a többi intézmény 69 %-a teljesíti az átadás követelményét. Az egész közlevéltári szférára vonatkoztatva ez az arány több mint 87 %-os.

- **Az iratanyag hány százaléka rendelkezik fondossziéval illetve raktári nyilvántartással?**

A szakfelügyeleti ellenőrzések tanúsága szerint a közlevéltári szféra teljes iratanyagának több mint 91 %-a (pontosan 91,2 %) rendelkezik – legalább valamilyen tartalmú – fondossziéval, a raktári nyilvántartással való ellátottság pedig több mint 84 %-s (pontosan 84,2 %). Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy ezek az adatok részben elfedik a valóságot és megtévesztően kedvező képet nyújtanak a közlevéltárak nyilvántartásai tekintetében. Egy ilyen statisztikai kimutatás ugyanis nem tudja megjeleníteni, hogy egy adott intézmény mennyire alaposan, napra készen és a kötelezően előírt tartalommal vezeti a fondossziékat, vagy esetleg csak formálisan tesz eleget a kötelezettségeknek. Ugyanígy a raktári nyilvántartások is nagyon sok esetben régi, gépelt raktári jegyzékeket takarnak, esetlegesen csak az átadás-átvételi jegyzéket “keresztelték át” raktári jegyzékre, aztán pedig raktári nyilvántartásra.

Fondossziék és raktári nyilvántartások a közlevéltárakban (%)

- **Vezetik és közzéteszik-e a levéltárban a fondokról és állagokról készült leírást a R. 40.§-a szerint?**

A szakfelügyelők számára nyújtott tájékoztatás, valamint a szakfelügyelők tapasztalatai meglehetősen ellentmondásosak voltak ezen a téren, ami világosan jelzi, hogy a szakmai követelményrendelet fenti paragrafusának értelmezésével és

teljesítésével kapcsolatban korántsem tapasztalható szakmai konszenzus a vizsgált időszakban. A R. 40.§ (1) bekezdése hivatkozik arra, hogy ezeket az leírásokat a Levéltári Törvény alapján kiadott módszertani ajánlás szerint kell elkészíteni, ezt azonban a Magyar Nemzeti Levéltár csak 2019-ben tette közzé, így az értelemszerűen nem volt alkalmazható a vizsgált időszak nagyobb részében. A jogszabálynak és az ajánlásnak teljes mértékben megfelelő leírások a fenti okok miatt gyakorlatilag még sehol sem készülhettek el. A korábban készült segédletek (repertóriumok, áttekintő raktári jegyzékek, különböző adatbázisok stb.) töredékesen tartalmazzák ugyan a szakmai követelményrendeletben megfogalmazott leírások bizonyos elemeit, mégsem felelnek meg annak teljes mértékben. Egyfelől a régebbi segédletek nagyon sokszor szabad szöveges leírások formájában készültek el, így az ISAD/G szabványnak nem felelnek meg, másfelől pedig a R. szerinti adattartalom bizonyos elemei különböző helyeken "elszórva", csak töredékesen publikálva lelhetők fel. További problémát jelent a levéltárak számára a személyi erőforrás hiánya, mivel a fenti tartalmú leírások elkészítésére vagy összeállítására a közlevéltárak nem rendelkeznek szabad munkaerő-kapacitással.

Fontos kiemelni ugyanakkor, hogy például Budapest Főváros Levéltára évek óta készíti az ISAD/G szabványnak megfelelő leírásokat, a vizsgált időszakban összesen 172 fond- és állagismertetés készült el 1977,8 ifm terjedelmű iratanyaghoz. Az elkészült ismertetőkhöz hozzáférhetők az e-levéltár portálon (www.eleveltar.hu) keresztül.

Hasonló leírások készítésére egyébként a már idehaza egyre szélesebb körben alkalmazott AtoM-szoftver (Access to Memory) is alkalmas, hiszen az megfelel a fenti nemzetközi levéltári szabvány követelményeinek. Az elmúlt években a hazai felsőoktatási levéltárak UNIVA-projektje (<http://univa.mflsz.hu>), az egyházi levéltárak ARCA-portálja (<https://arca.melte.hu>), illetőleg a városi levéltárak URBSA-adatbázisa (<https://urbsa.hu/>) egyaránt az AtoM-szoftver használatára épült, így a szakmai követelményrendelet fenti előírásainak teljesítése nem ütközne technikai akadályokba.

- **Milyen levéltári adatbázisok készültek a vizsgált időszakban és milyen mennyiségben?**

Ezen a téren nagyon egyedi válaszok születtek a közlevéltárak körében számos okból. Egyrészt a kisebb közlevéltárak esetében excel-táblákon túlmenő adatbázis-építés nem alapozható az intézményi infrastruktúrára, sem pedig a munkatársak létszámára vagy felkészültségére. Bizonyos esetekben egy jól strukturált táblázatos adatfelvitel is tekinthető adatbázis-építésnek, nagyon gyakran azonban ezek az excel-formátumú adategyüttesek pusztán a korábbi word-táblázatok új megjelenési formái. Ezek elkülönítése korántsem egyszerű és egyértelmű. További problémát jelent, hogy a nagyobb levéltári adatbázisok adott esetben már régóta épülnek és folyamatosan változnak, így a vizsgált időszakban, 2015- és 2019 között csak kisebb-nagyobb adatbővülés vagy dizájn-váltás történt velük kapcsolatban. A beérkezett válaszok alapján a közlevéltári szférában legkevesebb 290 különböző

adatbázison vagy adatbázis-jellegű táblázaton dolgoztak a munkatársak, a rekordszám pedig több millióra tehető.

A nyilvános magánlevéltárak ellenőrzése

A nyilvános magánlevéltárak közül a fent felsorolt 14 intézmény ellenőrzésére került sor 2020-ban. A szakfelügyelői jelentések alapján az ellenőrzött területeken az alábbiak állapíthatók meg.

- **Teljesülnek-e a levéltári anyag őrzésére, illetve a levéltári raktárakra vonatkozó, a R. 19. §-ában megfogalmazott követelmények, különös tekintettel a klimatikus viszonyok folyamatos ellenőrzésére, valamint az iratórzó helyiségek tűzvédelmi és biztonságtechnikai felszereltségére?**

A 2020-ban ellenőrzött 14 nyilvános magánlevéltár esetében a tapasztalatok vegyesek, de általánosságban kedvezőek az iratanyag őrzési feltételei területén. A tizennégy levéltár mindegyikében biztonságos, zárt, száraz, tűzbiztos helyiségekben őrzik az iratanyagot, melyet így a közvetlen károsodás veszélye sehol sem fenyegeti. A legtöbb levéltárban a kellő tűzvédelem és behatolás elleni riasztás is biztosított. A meglátogatott helyszínek között légkondicionált raktár sehol sem található, ennek ellenére a tizennégy esetből tizenháromban a klimatikus viszonyok megfelelőek és kiegyensúlyozottak, az épületek adottságaiból következően a hőingás alacsony vagy elfogadható mértékű. Egyedül a Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegyei Levéltár raktárhelyisége nem rendelkezik tűz- és behatolásjelző rendszerrel, a fűtetlenség miatt pedig itt a hőingadozás igen komoly mértékű: a téli átlaghőmérséklet 8 °C, a nyári pedig 25 °C. A klimatikus viszonyokat egyébként mindegyik levéltárban mérik és naplózzák is.

- **Milyen módon gondoskodik a levéltár saját iratanyaga preventív állományvédelméről, valamint konzerválásáról, restaurálásáról és biztonsági célú másolásáról? Saját restaurátor műhely híján milyen lehetőségeket tud kihasználni az intézmény ezen a téren? Saját vagy külső állományvédelmi szakember segítségét igénybe tudja-e venni az intézmény?**

A tizennégy vizsgált intézmény közül mindössze két helyen áll rendelkezésre helyben valamilyen állományvédelmi műhely. Sárospatakon a Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei rendelkezik közös papírrestaurátor műhellyel, melyet a levéltár iratainak védelmében is igénybe vesznek. Az Esztergomi Prímási Levéltárban restaurátor műhely nincs ugyan, viszont a penészfertőzött iratok fertőtlenítésére vegyi-biológiai tisztítófülkét hoztak létre, ami kivételesnek mondható a hazai levéltárügyben. Az említett tizennégy nyilvános magánlevéltár többsége valamilyen külső partnerintézményben, másik levéltárban vagy magánvállalkozás/szakértő alkalmi megbízásával látja el az aktív állományvédelmi feladatokat. Összesen két olyan levéltárról számoltak be a szakfelügyelők, ahol az elmúlt években nem vettek igénybe állományvédelmi segítséget: a Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegyei Levéltárban illetve a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltárban egyáltalán nem restauráltak vagy fertőtlenítettek iratanyagot. Ez utóbbi intézményekben az illetékes szakfelügyelő javaslatot tett intézményközi kapcsolatok kiépítésére és más közgyűjtemények állományvédelmi segítségének igénybevételére.

- **Milyen formában vezeti a levéltár az iratanyag nyilvántartását? Ezek a nyilvántartások megfelelnek-e a R. 30 – 39. §-ában megfogalmazott követelményeknek?**

A szakmai követelményrendelet 30. §-a minden levéltár számára kötelező jelleggel írja elő a levéltári nyilvántartások vezetését, ugyanakkor a nyilvános magánlevéltárak számára lehetővé teszi a gyarapodás, a fogyatéki, a letéti, a kölcsönzési valamint az átmeneti napló összevont állományváltozási naplóban való vezetését. A 2020-ban megvizsgált magánlevéltárak többségében saját kialakult hagyományaiknak megfelelően ezen naplóknak csak egy részét vezetik és mindenütt papír alapon. (Megjegyzendő, hogy bizonyos levéltári események – letét, kölcsönzés, fogyatéki, átmenetileg bekerülő iratanyagok – ezekben az intézményekben olyan ritkák, hogy erre önálló naplót vezetni valóban felesleges formalitás volna.) Tizenkét levéltárban napra készek a nyilvántartások, két helyen azonban vagy egyáltalán nincsenek naplók, vagy azok vezetése rendkívül hiányos.

- **Végzett-e selejtezést a levéltár az elmúlt 5 évben saját iratanyagában? Ha igen, milyen iratokat érintett ez, és milyen eljárásrend szerint történt a selejtezés?**

Levéltári selejtezést egyetlen intézményben, a Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség Levéltárában végeztek 2017-ben: ekkor gazdasági nyugatömböket távolítottak el az iratanyagból és semmisítettek meg jegyzőkönyv kíséretében.

- **Rendelkezik-e a levéltár elektronikusan keletkezett vagy digitalizált iratanyaggal? Ha igen, azt milyen formában kezeli, hogyan gondoskodik hosszú távú megőrzéséről? Érvényesülnek-e a R. 19. § (4)-(5) bekezdésében megfogalmazott feltételek?**

A 2020. évi tapasztalatok szerint az elektronikusan keletkezett iratok bekerülése a nyilvános magánlevéltárakba egyelőre nem általános gyakorlat és nem jelent napi feladatot a levéltárosok számára. Összesen két intézmény esetében számoltak be a szakfelügyelők arról, hogy a levéltár már átvett ilyen digitálisan létrejött dokumentumokat: a Győri Egyházmegyei Levéltárban könyvelési, bérszámfejtési adatállományokat vettek át korabeli floppy-lemezekre, a Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség jegyzőkönyveit pedig külső winchestereken őrzi az illetékes magánlevéltár.

Digitalizált levéltári anyag ugyanakkor sok egyházi levéltárban rendelkezésre áll már: a tizennégy levéltárból nyolc helyen már folyik ilyen jellegű állományvédelmi és publikációs munka. A most ellenőrzött levéltárak közül legjelentősebb eredményeket ezen a téren a Tiszántúli Református Egyházközség Levéltára (100 TB), az Esztergomi Prímási Levéltár (4 TB), a Győri Egyházmegyei Levéltár (5 TB), illetve a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (2 millió felvétel) mondhatja magáénak. A digitális állományokat ezekben az intézményekben már szervereken és/vagy hálózati adattároló eszközökön (NAS) őrzik és megfelelő formában gondoskodnak a biztonsági mentésekről is. Kiemelendő, hogy két levéltárban – Kalocsa, Győr – már sikeres és nagy forgalmat bonyolító e-kutatási szolgáltatást is működtetnek.

- **Utóellenőrzésként megvizsgálandó terület, hogy a legutóbbi ellenőrzés óta teljesültek-e az Ltv. 30. § (2) bek. a) pontjának előírásai, mely szerint a nyilvános**

magánlevéltár „levéltári anyagának jegyzékét – nyilvántartás céljából – a Magyar Nemzeti Levéltárnak átadja”?

Ezen a téren szintén meglehetősen vegyes és nem is nagyon kedvező a kép: a tizennégy levéltárból öt egyáltalán nem adott át ilyen adatokat a Magyar Nemzeti Levéltárnak, de a többi intézményből is öten már évekkel ezelőtt teljesítették ezt a kötelezettséget és azóta nem frissítették adataikat.

Budapest, 2021. március 08.

Dr. Cseh Gergő Bendegúz
levéltári vezető szakfelügyelő